

OSNOVNA NAČELA, POLOŽAJ I ZADACI CRKVENE ARHIVSKE SLUŽBE

Svi kulturni narodi kojih nam je povijest poznata imali su posebna mjesta — spremišta na kojima su čuvali pisma, dokumente (u najširem smislu riječi: sve pisano) što je bilo od općeg zajedničkog interesa.

Arheološki nalazi dokazuju nam postojanje takvih mjesta-arhiva već u najstarijim epohama.¹

To nas dovodi do zaključka da su arhivi jedna od potreba života u zajedništvu i to bilo kao materijal od kojeg nastaje i formira se zakon kao garancija prava, bilo kao svjedočanstvo o djelovanju i stanju jednog društva i kulture uopće.

Danas tako arhivsku građu sačinjavaju dokumenti koji više ne služe onoj svrsi zbog koje su nastali i privremeno se čuvali, nego se čuvaju pohranjeni u arhivskoj ustanovi zbog njihova očuvanja a u svrhu davanja na upotrebu u znanstvene i stručne svrhe.

Ovo pak ne vrijedi tako isključivo, naime da samo službeni dokumenti sačinjavaju arhivsku građu. Naprotiv, kao povijesni dokumenti mogu poslužiti i razni spisi, bilješke, zabilježbe i pisma koja su pisali ljudi (obični) te su privatnog karaktera i privatna svojina. I takva arhivska građa treba biti uredno čuvana i evidentirana jer može i te kako dobro poslužiti da osvijetli i dopuni službenu dokumentaciju. Po tome se, naime, i razlikuje temeljna arhivska građa od priložene ili dopunske. Znanost kojoj je predmet arhivska građa jest arhivistika za razliku od arhivstva što se smatra sva djelatnost oko arhivske teorije i prakse jedne stanovite organizacije, ustanove, društva, fizičke ili moralne osobe.²

Najstariji tako uređen arhiv, o kome imamo sigurnih dokaza, jest onaj prinčeva iz Lagasa (južna Mezopotanija) od 2.500 godina pr. Krista.

I ostali stari narodi poznavali su takva mjesta-arhive, npr.: Perzijanci, Židovi, Grci, Rimljani i drugi.

Izgleda da su najstariji arhivi tih naroda bili osnovani i održavani uz hramove, i to ne samo kao dokazi o obavljanju kulta i upravljanju hramskim dobrima, već i kao dokumenti koji su se odnosili na događaje iz civilnog života uopće.

Crkva kao i pojedine njezine institucije osjetila je već od početka potrebu za organiziranjem vlastitih arhiva u kojima je pohranjivala i

¹ Cfr. E. CASANOVA, *Arhivistica*, 291—423.

² Cfr. J. BUTURAC — S. BACIĆ, *Iz historije pisanog dokumenta*, 8.

čuvala pravila, propise i svjedočanstva svoje djelatnosti i prisutnosti u jednoj sredini.

U tim arhivima trebali su se nalaziti najvažniji spisi o djelovanju Crkve u svijetu, kao npr.: svete knjige, dokumenti pojedinih koncila i provincijalnih sinoda, konstitucije koje se odnose na vjeru, pravila i propise o bogoštovlju itd.

Crkva je naučila svoje arhive osnivati, uređivati i voditi po uzoru na urede, administraciju i arhive Rimskog Imperija. Državni su naime uredi bilo grčki bilo rimski, pojedina društva pa i privatne ustanove običavali sačuvati u arhivima dokumente kao dokaze o vlastitim pravima i o vlastitoj djelatnosti.

Tako prvi arhiv rimske Crkve nalazimo već u IV vijeku. Crkveni arhivi ovoga doba dijelili su sudbinu ostalog života Crkve u tom razdoblju, to su progonstva, koja su u pojedinim momentima nametala potrebu ne čuvanja pojedinih dokumenata, zatim provale barbarskih naroda koje su također imale katastrofalne posljedice i za sudbinu crkvenih arhiva.

Dakle, premda su već od prvih vremena kršćanstva postojali crkveni arhivi, osnovani zbog stvarnih potreba kako pojedinih institucija unutar Crkve tako i same Crkve, ipak imamo malo dokaza o njihovom nutarnjem uređenju, vođenju i održavanju. Kroz jedno jako dugo vremensko razdoblje nemamo ni sugestija ni zakona koji bi obilježili na čuvanje dokumenata, već je to bilo prepušteno da svaki uredi prema svom vlastitom nahođenju.

Prvi propisi provincijalnih koncila i dijecezanskih sinoda koji se odnose na ovu materiju potječu iz XIV vijeka. Do Tridentinskog koncila (sessio XXIV, dne 11. studenog 1563) nema općeg zakona s obzirom na ovu materiju. Tom je naime prigodom određeno da svi župnici uredno vode matičnu knjigu krštenih i matičnu knjigu vjenčanih.

Ove generalne norme Tridentinskog koncila trebale su biti specificirane i konkretno provedene odredbama provincijskih koncila i dijecezanskih sinoda. Posebnu revnost u provođenju tih odredaba pokazao je sv. Karlo Boromejski, milanski nadbiskup. Njegov primjer slijedio je nadbiskup Beneventa Vincenzo Maria Orsini, koji kasnije kao papa Benedikt XIII publicira onu poznatu konstituciju »Maxima vigilantia« koja postaje zapravo prvi traktat o crkvenoj arhivistici i koja je bila baza za elaboraciju današnjeg crkvenog zakonodavstva s obzirom na ovu materiju.

Promulgacijom Kodeksa kanonskog prava (stupa na snagu 1918) daju se u latinskoj Crkvi prvi put posebne norme s obzirom na arhivsku službu.³

Prije svega Kodeks propisuje postojanje arhiva (Can. 375) i to: biskupijskog, stolnog, zbornog, župskog i pojedinih udruženja. S obzirom na mjesto arhiva, uređenje, opskrbu i ostalo Kodeks ima samo ove ri-

³ Kanoni Kodeksa koji se odnose na arhive: 304, §1; 372, §2; 375, §§ 1—2; 376, §§ 1—2; 377, §§ 1—2, 378, §§ 1—2; 379, §§ 1—4; 380, 381, §§ 1—2; 382, §§ 1—2; 383; 384; 447; 470; 991; 1010; 1047; 1497; 1522; 1523; 1532; 1548; 2383.

ječi: da ima biti »in loco tuto ac commodo« (Can. 375). Ipak su te riječi u sebi mnogo bogatije, predviđaju naime i pretpostavljaju prekaucije i osiguranja arhivskog materijala od svih mogućih opasnosti, bilo fizičkih bilo bioloških.

Što se tiče nutarnjeg uređenja i rasporeda u crkvenim arhivima, Kodeks propisuje samo to da se dokumenti čuvaju uredno raspoređeni i dobro zatvoreni (Can 375).

No i poslije promulgacije Kodeksa crkvenoga prava, Crkva je u više navrata izdavala norme i propise u vezi uređenja i održavanja crkvenih arhiva.

Najpoznatiji je onaj intervent kard. Petra Gasparrija od 15. travnja 1923. kojim u jednom cirkularnom pismu — upućenom biskupima Italije — govori o čuvanju, uređenju i upotrebi crkvenih arhiva i bibliotekâ. Premda se odredbe te instrukcije odnose samo na Italiju, ipak za ostale katoličke zemlje mogu odredbe te instrukcije poslužiti kao dobra preporuka i putokaz u toj stvari.

U istom pismu kard. Gasparri predviđa osnivanje kursa arhivistike u sklopu Tajnog vatikanskog arhiva, namijenjenog specijalno kleru.

Papa Pio XII osniva 5. travnja 1955. Papinsku komisiju za crkvene arhive Italije sa ciljem da se pruži i omogućí kako Ordinarijima tako i redovničkim poglavarima uredno poslovanje i služenje crkvenim arhivima. Ova Papinska komisija postaje 29. veljače 1960. moralno-pravna osoba dekretom pape Ivana XXIII sa svojim posebnim statutom.

Tako danas crkvene arhive dijelimo na:

Tajni vatikanski arhiv i druge papinske arhive, od kojih je najpoznatiji onaj bivše Kongregacije de Propaganda fide, zatim biskupijske arhive, stolne, zborne, župske kao i arhive pojedinih bratovština i nabožnih ustanova.

S obzirom na specifičnost ovog našeg skupa, a i zbog pomanjkanja vremena, osvrnut ćemo se ukratko na biskupijske i župske arhive.

Biskupijski arhivi

Mnoge stare biskupije imaju vrlo vrijedne i bogate arhive, koji obiluju starim arhivskim materijalom.

Kodeks kanonskog prava govori baš o tim biskupijskim arhivima i dijeli ih u biskupijski opći arhiv i biskupijski tajni arhiv.

A.) Svaka biskupija treba imati arhiv i to na sigurnom i zgodnom mjestu. U arhivu se čuvaju uredno raspoređeni i dobro zatvoreni spisi i dokumenti, koji se odnose na duhovne i vremenite poslove čitave biskupije. Treba također izraditi imovnik (inventarium), tj. popis sviju spisa i dokumenata s kratkim sadržajem (Can. 375). Dalje se traži da arhiv bude zatvoren i da u njega nema nitko slobodan pristup bez prethodnog odobrenja biskupa ili generalnog vikara i kancelara. Ključ arhiva treba biti kod kancelara. Eventualna iznošenja dokumenata ili posuđivanje arhivskog materijala treba pomno i brižljivo evidentirati, kako bi se izbjegla oštećenja, nestanak ili uništenja arhivskog materijala. Što se tiče samog nutarnjeg uređenja arhiva Kodeks pušta punu slobodu, traži

samo to da spisi budu uredno raspoređeni. To znači da Kodeks ne isključuje ni jedan način koji omogućuje funkcionalno korišćenje arhivskim materijalom. Ipak izgleda da Kodeks preferira kronološki red. Govoreći, naime, o kancelaru, koji je zapravo arhivar biskupijskog arhiva, napominje kako je jedna od njegovih dužnosti i ta da raspoređuje spise i dokumente arhiva kronološkim redom (Can 372, § 1).

B.) No, osim ovog općeg arhiva, u biskupiji mora postojati i tajni arhiv ili barem dobro zatvoren ormar-sanduk koji se ne može maknuti s mjesta (Can 379, § 1). U njemu su pohranjeni tajni spisi i dokumenti koji su već po svojoj naravi takovi i to su uglavnom:

a) Knjiga oprosta od tajnih zapreka danih in foro interno non sacramentali (Can. 991, § 4),

b) Knjiga oprosta od tajnih ženidbenih zapreka, danih in foro interno non sacramentali (Can. 1047),

c) Knjiga u kojoj se vode zabilježeni brakovi savjesti.

d) Dokumenti i spisi kaznenih parnica u pitanju čudoređa. Ovaj se arhiv ima zatvarati sa dva različita ključa od kojih je jedan kod biskupa, a drugi kod generalnog vikara ili kod kancelara.

Župski arhivi

Tridentinski koncil odredio je da se imaju urediti i voditi župski arhivi, Kodeks pak kanonskog prava donosi norme kako treba urediti župski arhiv (Can. 383, § 1).

Prije svega Kodeks propisuje da svaka župa mora imati svoj arhiv, a ako ga nema, biskupova je dužnost da ga osnuje (Can. 383, § 1). Biskupova je dužnost također nadgledati vođenje i čuvanje matičnih knjiga župskog arhiva. U toj dužnosti biskupu pomažu dekani. Arhivar župskog arhiva je po samoj svojoj dužnosti župnik (Can. 384, § 2). Samom se, naime, župniku nalaže da ima urediti arhiv i da ga uredno vodi (Can. 470, §4) i smatra ga se odgovornim ako ne čuva i ne vodi uredno matične knjige (Can. 2383). Kodeks također daje norme s obzirom na sadržaj župskog arhiva. Propisuje da u župskom arhivu trebaju biti pohranjeni:

a) Matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih te stališ-popis duša župe,

b) Biskupova pisma,

c) Svi važniji dokumenti koji mogu biti korisni. (Can. 470, §4),

d) Inventar župskih dobara bilo kretnina bilo nekretnina i ostalih vrijednosti (Can. 1522, §3),

e) Dokumenti o pravima župe i njezinim dobrima (Can. 1523, §6),

f) Registar fundacija i zaklada, način njihova izvršavanja i ostalo vezano uz zaklade.

Župski arhiv treba također imati svoj inventar-katalog sastavljen u dva primjerka, od kojih se jedan čuva u župskom arhivu a drugi je pohranjen u biskupijskom arhivu (Can. 383, § 1). Što se tiče unutarnjeg rasporeda i uređenja župskog arhiva Kodeks to prepušta slobodi župnika. Obično sami biskupi daju konkretnija pravila i odredbe s obzirom na uređenje i vođenje župskih arhiva. Kako je župski ured javnog karak-

tera, tako je i župski arhiv po samoj naravi stvari javni (osim onog tajnog dijela, koji bi trebao imati i župski arhiv) i kao takav dostupan svakome, dakako uz odobrenje i nužne prekaucije poduzete od kompetentne i odgovorne osobe — župnika.

Arhivski se dakle materijal ima propisno sređivati, brižno čuvati, pažljivo popisivati te mora biti dostupan znanstvenim istraživanjima prema općim načelima arhivistike.

Ta načela sadržana su dijelom u crkvenom zakonodavstvu i propisima Sv. stolice a dijelom u arhivskom zakonodavstvu SR Hrvatske.

Danas se ide za tim da arhivski materijali pojedinih društava i ustanova budu centralizirani i tako dostupni učenjacima za njihova naučna istraživanja.

U novije doba problemi arhivstva postali su, možemo reći, internacionalni, naime arhivisti pojedinih naroda ujedinjuju se i sastaju na kongresima arhivista zbog rješavanja zajedničkih problema vezanih uz arhive, izmjenjujući vlastite ideje i iskustva tako da bi se došlo do zajedničkih zaključaka i jedinstvene akcije u vidu čuvanja, održavanja i korišćenja arhivske građe. Na spomenute sastanke arhivista dolaze i crkveni i državni arhivisti, čemu je dokaz i potvrda i ovaj naš skup ovdje. Suradnja jednih i drugih, kako na drugim područjima, tako i na ovom ovdje, donosi koristi i plodova općoj arhivskoj službi, kao općem dobru čovječanstva, jer dokumenti su svjedočanstva prošlosti.

Josip Manjgotic